

Dejan Zadro

studijska grupa: povijest

20

Inkvizicija u srednjem vijeku

Uvod: problem i literatura

Srednjovjekovna Inkvizicija kao važan dio povijesti Katoličke crkve privlači već stoljećima pozornost znanstvenika i inspirira maštu laika, polarizirajući javnost kroz strastvene polemike. S jedne strane, nalaze se ogorčeni protivnici Inkvizicije koji u prvi plan stavljaju isključivo negativne strane toga povijesnog fenomena, dok crkveni povjesničari pod svaku cijenu nastoje pronaći opravdanja za njegovo djelovanje.²⁰

O velikoj popularnosti Inkvizicije kao istraživačke teme najbolje svjedoči kronološka bibliografija radova nastalih u razdoblju od oko 1498. do 1950. godine s 1950 bibliografskih jedinica njemačkog autora E. von der Vekena,²¹ koja je dvadeset godina kasnije u drugom izdanju narasla na čak 4808 naslova.²²

Kada je riječ o pregledima povijesti Inkvizicije na hrvatskom jeziku, mora se nažalost reći da je čitateljima do sada na raspolaganju stajao samo jedan mali priručnik - knjiga Inkvizicija francuskih povjesničara Guia i Jeana Testas, s kojom sam se ponajviše služio pri pisanju ovoga rada. Drugo veće djelo o Inkviziciji izašlo je tek nedavno. Radi se o prijevodu djela *The Inquisition* engleskih autora Michaela Beigenta i Richarda Leigha, no tu knjigu nisam imao priliku konzultirati.²³

Solidan prikaz nastanka i razvitka Inkvizicije našao sam međutim u knjizi *Ecclesia militans. Inquisition im Zeitalter der Gegenreformation* autora Miroslava Hrocha i Anne Skybove, a odnosima Crkve prema čarobnjacima u knjizi Vladimira Bayera *Ugovor s Đavlom*.

Internet se pak pokazao kao vrlo slaba pomoć pri potrazi podataka za ovu temu. Naime, od oko 341.000 internet stranica koje se nude kao rezultat pri pretraživanju pod pojmom inquisition vrlo je mali broj onih koji nude relevantne i vjerodostojne znanstvene podatke. Uglavnom su to natuknice iz raznih enciklopedija i leksikona s vrlo oskudnim podacima.

Pojam: inkvizicija

Inkvizicija (od lat. *inquisitio*) značila je najprije utvrđivanje činjenične stvarnosti službenim sudskim ispitivanjem (*inquirere*), prvenstveno ispitivanjem svjedoka pod prisegom, preuzetim iz već uobičajenog tužiteljskog postupka. Isprva je predstavljala napredak u crkvenom pravu, jer je služila kao disciplinski proces pri reformi klera. Stoga je u ranoj fazi treba strogo razlikovati od kasnijeg procesa progona, mučenja i spaljivanja heretika i vještica koji kao način kažnjavanja vuče svoje korijenje iz kasnorimskog prava.

Inkvizijski procesi koji nas ovdje interesiraju tiču se crkvenog istraživanja u vezi s odstupanjem od službenog nauka crkve. Radi se posebnom sudu radi »*inquisitio haereticae pravitatis*« u slučaju sumnje u herezu. Provodio ga je samostalno poseban inkvizitor sa suradnicima po nalogu papa i biskupa.²⁴ Za razliku od dotadašnjih sudova, inkvizitor je bio sudac koji je na osnovu prijave tražio osumnjičenika, izlagao optužnicu, dokazivao krivicu i donosio presudu.²⁵

Ovisno o osobi koja je vrši, u srednjem vijeku razlikuje se inkvizicija biskupa, legata i papinska, odnosno monaška inkvizicija. Zbog okrutnih metoda koje je primjenjivala, pojam inkvizicija danas u prenesenom značenju obično znači mučenje, surovost, zlostavljanje i strog postupak i dr.

Nastanak Inkvizicije kao institucije

Nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva hereticima je sudila jedino Crkva prema crkvenim zakonima, a najstroža kazna bila je izopćenje iz zajednice vjernika.²⁶ Još u najstarijim vremenima rješavanje problema s hereticima bio je posao biskupa. Svaka je biskupija imala crkveni sud pred kojeg su prelati kao nadzornici župa, izvodili osumnjičenike za herezu. U slučaju potrebe, tražila se pomoć svjetovnih vlasti, a papa je samo posredno - pismima ili preko crkvenih sabora - davao smjernice za rad s hereticima.

Od 11. pa sve do početka 13. stoljeća, dolazi do rasta utjecaja krivovjernih učenja, pa se Crkva počela sve više oslanjati na svjetovnu vlast, koja tada tek počinje sa spaljivanjem heretika.²⁷ Na saboru u Toulouseu 1119. godine, sljedbenici neomanihejske hereze su izopćeni, ali su se zbog slabe reakcije klera i dalje neometano širili. Papa Aleksandar III. odredio je da se hereticima oduzimaju imanja, a oni pritvaraju. Na koncilu u Veroni 1184. godine pod vodstvom pape Lucija III. donesena je konstitucija koja se smatra ishodištem Inkvizicije. Naime, određeno je da svjetovni vladari polažu prisegu da će goniti heretike, da narod prijavljuje biskupu sumnjive osobe, biskupi dva puta godišnje posjećuju podložne gradove i sela u potrazi za hereticima, a da se širitelji hereze liše službe i ekskomuniciraju.²⁸

Budući da se opet ništa nije promijenilo, 1200. godine na saboru u Avignonu donesena je odluka o formiranju posebne komisije u svakoj župi, sastavljene od jednog svećenika i tri svjetovne osobe, koji će pod prisegom kao pomoć redu cistercita paziti na heretike. Papa Inocent III. poslao je uskoro u francusku pokrajinu Languedoc biskupa Osme u Španjolskoj Diega d' Azeveda i supriora Dominika Guzmara kao misionare među katara. U isto vrijeme, u Toulouseu je djelovao papinski legat Pierre de Castelnau, ali pri tome nije naišao na razumijevanje tamošnjeg grofa Rajmunda VI., pa ga je papa morao izopćiti. Legata je to koštalo života, pa je papa na Rajmunda 1209. godine poslao križare iz sjeverne Francuske. Oni su ga uspjeli pokoriti, a kao nagradu su dobili njegove posjede. To im međutim nije bilo dovoljno, pa su nastavili dalje ratovati protiv katara napravivši veliki pokolj u mjestu Beziers, gdje su pobili cjelokupno stanovništvo.

Papa Inocent III. uvidio je da se problemi heretika ne mogu rješavati na takav način, pa je na općem koncilu u Lateranu 1215. godine dao jasne odredbe po kojima je za suđenje katarima nadležna jedino Sveta Stolica. Njegovi nasljednici imali su potporu jedino u njemačkom caru Friedrichu II. koji se prihvatio kažnjavanja heretika i prvi 1224. godine službeno uveo spaljivanje na lomači unatoč protivljenju pape.

U Francuskoj se situacija međutim bitno promijenila. Naime, tuluški grof Rajmund VII. odlučio se 1229. godine svečano pokoriti kralju Luju IX., pomiriti s Rimom i protjerati katara sa svoga područja. Papinski legat Roman od Svetog Anđela sazvao je zatim poseban koncil na kojem su ozakonjene već uobičajene odredbe

protiv albigenza: komisija će tražiti heretike i u tome im moraju pomagati mjesni gospodari, ali se smiju kažnjavati samo oni za koje je nadležna crkvena osoba dokazala krivnju.

Uskoro, 1231. godine, papa je tu odredbu ozakonio posebnom konstitucijom. U isto vrijeme rimski je senator Annibaldo u borbi s katarima donio statut protiv heretika, određujući da se krivovjercima ruše kuće i oduzima sva imovina, a globom kazne oni koji ih ne prijave. Svaki je senator primajući dužnost trebao položiti prisegu da će se držati tih pravila.²⁹

Odredba pape Grgura IX. i pravilnik senatora Annibalda činili su tzv. »Statute Svete Stolice«. Biskupi ih se međutim nisu pridržavali kao što se očekivalo, pa je papa 1232. godine ustanovio poseban sud za istraživanje heretičke zloće - Inkviziciju. Povjerio ju je dominikancima, a zatim ih i ovlastio za istragu protiv heretika u cijeloj Francuskoj. Uskoro im je pridružio i franjevce.³⁰

Izbor dominikanaca i franjevacu nije bio slučajan. Dominikanci odnosno braća propovjednici (»Ordo fratrum praedicatorum«), brzo su se raširili Europom nakon priznanja reda 1216. godine. Bili su teološki vrlo obrazovani, izvrsni poznavatelji Biblije, spremni na strogo poštivanje vjerskih dogmi i beskompromisno iskorijevanje heretika. Zbog toga nisu bili previše omiljeni, pa su u narodu često pogrdno nazvani »Domini canes« (Božji psi). Njihov osnivač Dominik de Guzman i pored toga je već 1234. proglašen svetim. Franjevci ili Red male braće (»Ordo fratrum minorum«) bili su pak protivnici feudalnog poredka i vjerskih dogmi, zanimali su se za povratak prirodi, jednostavnost, odlikovala ih je velika ljubav prema narodu.

Razlika između ta dva gradska i prosjačka, ali fanatička reda brzo je dovela do sukoba, pa čak i međusobnih optuživanja za krivovjerje.³¹ To međutim nisu bili jedini problemi koji su stajali pred njima. Dominikanci i franjevci djelovali su samostalno u odnosu na dijecezanske sudove i neovisno o lokalnim prilikama. Biskupi su često izbjegavali podizanje optužbi protiv uglednih osoba, pa je strogost inkvizitora izazivala nepovjerenje i mržnju kod naroda. Papinstvo je stoga nastojalo ostvariti kompromis u interesima s višim razinama svjetovne vlasti. Inkvizitorima ipak polazi za rukom održati pozicije i ulogu u utvrđivanju krivice osumnjičenika i donošenje presuda, a vladarima izvršenje kazni.³²

Razvoj Inkvizicije u Europi

Monaška inkvizicija djelovala je na području cijele Zapadne crkve, izuzevši Englesku, gdje je kralj Henrik II. odlučnom akcijom zatočio katare prebjegle iz Francuske i tako zaustavio njihovo daljnje širenje.³³

U Italiji su patareni sredinom 13. stoljeća toliko ojačali da su uspjeli čak i papu istjerati iz Rima. Imali su jaka uporišta u Milanu, Firenci i Bolonji, gdje su uživali

podršku vlastele i simpatije naroda. Crkva je zbog toga bila primorana osnovati Katoličku ligu s pomoću koje se silom suprostavila gradovima koji nisu priznavali nadležnost Inkvizicije.

U Francuskoj je papa 1235. godine kao generalnog inkvizitora imenovao Roberta, bivšeg heretika zvanog le Burge, koji je toliko nemilosrdno kažnjavao heretike spaljivanjem na lomači, da je uskoro bio lišen službe i bačen u tamnicu. Na jugu Francuske djelovao je Guillame Arnaus, jedan od prvih učenika svetog Dominika. On se zbog okrutnosti i obavljanja posmrtnih procesa vrlo brzo sukobio s grofom Toulousea, Rajmundom VII. Papi je preostalo samo staviti se na stranu inkvizitora, ali ih je upozorio da se ubuduće malo razboritije ponašaju. Već su 1244. godine Arnaud i njegovi pratioci bili ubijeni, pa se u borbu ubacio kralj Luj IX., koji je još iste godine uništio mjesto Montseguru, a tamošnje albigenze dao spaliti na lomači.

Početak 12. stoljeća katarski krivovjerci imali su već čvrsta uporišta u Nizozemskoj, Flandriji i Rajnskoj oblasti u Njemačkoj. Nadbiskup Kölna suprotstavio se krivovjercima u Utrechtu, ali je optužene bez suda sam narod spalio na lomači. Isto se dogodilo u Liégu. Krivovjerja su se ipak i dalje nastavila širiti, pa su se njihova progona prihvatila dvojica svjetovnih svećenika, Konrad Dorso i Ivan zvaní Ćoro, pridruživši se okrutnom i fanatičnom svjetovnjaku Konradu iz Marburga koji je svojevrijem preuzeo službu inkvizitora. Papa Grgur IX. dodijelio im je u tom pogledu i posebne ovlasti, ali je Konrad ubrzo došao u sukob s nadbiskupom Siegfriedom u Meinzu koji se usprotivio inkvizitorima. Konrad je u vjerskom zanosu nakon kažnjavanja manjih velikaša pokušao čak osuditi moćnika Seyna, ali ga je porota na čelu s nadbiskupom proglasila nevinim. Nakon tog neuspjeha, Konrad se povukao u Marburg, gdje su ga kneževi iz Meinza uspjeli ubiti iz osвете. Istu sudbinu uskoro su doživjeli i njegovi pomoćnici. Iz Njemačke se Inkvizicija širila dalje na Češku i Mađarsku preko papinskog legata Jacquesa de Preneste.³⁴

U prvom stoljeću postojanja Inkvizicija se dakle bavila uglavnom dualističkim neomanihejskim herezama, poglavito katarima koje je uspjela skoro potpuno uništiti već do 1309. godine. Na red su došli valdenzi, koji su pružili grčevit otpor inkvizitorima i legatima, te svoja učenja proširili sve do Baltika. I pored velikih kušnji oni su se uspjeli sve do danas održati u Lombardiji, Siciliji i Toskani. Djelovanje inkvizitora uskoro se okrenulo i prema spritualcima, beginima i fraticelijevcima, kritičarima bogatstva crkve i pobornicima povratka k evanđeoskom siromaštvu.

Inkvizicije nisu bili pošteđeni ni Židovi. Oni su formalno imali zajamčenu slobodu ispovijedanja vjere, ali su kao preobraćenici budno praćeni i smatrani odmetnicima ako bi se povratili na staru vjeru. U Njemačkoj su ih 1336. godine čak optužili za širenje kuge. Zbog velikog političkog utjecaja Židova narod je pod vodstvom

Ferdinanda Matineza u Sevilji 1391. godine, izvršio nad njima veliki pokolj, a akcije su se dalje proširile po cijeloj Andaluziji.

Inkvizicija se zlouporabila i u političke interese svjetovnih vladara. Najočitiiji primjer za to je proces protiv templara. Naime, francuski kralj Filip Lijepi poželio se domoći njihova bogatstva ne bi li tako riješio svoje financijske probleme, pa je 1307. godine cijeli red optužio za herezu. Optužbe su bile apsurdne: templari su se navodno klanjali nekoj načinjenoj glavi zvanoj Baphomet, pljuvali na križ i živjeli protuprirodno. Inkvizicijskim akcijama članstvo reda sustavno je uništavano po cijeloj Francuskoj. Veliki templarski meštar Jacques de Molay živ je spaljen 1314., a 1321. godine papa je konačno ukinuo cijeli red i njegovu imovinu predao ivanovcima.

Postalo je jasno da je papa u Avignonu samo igračka francuskog kralja, koja je počela gubiti moć zastrašivanja. Pravi vjernici počeli su se buniti protiv moralne raspuštenosti crkve. Jedan od njih, Girolamo Savonarola proglasio je samog papu Aleksandra VI. heretikom i simonijakom, pa je s dvojicom pristaša bio spaljen. Na istom je misaonom tragu bio Martin Luther sa svojim protestantizmom i pozivom na reforme.³⁵

Inkvizicijski postupak

Inkvizicijski postupak vodio se po preciznim pravilima određenim papinskim bulama, odlukama pokrajinskih sabora i samom praksom inkvizitora, na osnovu koje su izrađivani i posebni priručnici.³⁶

Najpoznatiji priručnik bio je »Practica Inquisitionis hereticae pravitatis« (oko 1320.) Bernarda Guia, inkvizitora u tuluškoj oblasti od 1307. do 1323. godine o čemu nam se sačuvala i cijela knjiga presuda u inkvizitorskim procesima. Njegovo djelo nije samo zbroj osobnih iskustava, nego i priručnik za sustavno djelovanje inkvizitora, ali i pouka o postojećim hereticima, među koje je uvrstio katare, valdenze, lažne apostole, Židove, vještice, proroke i čarobnjake.

Drugo poznato djelo na tu temu bilo je »Directorium inquisitorum« španjolskog dominikanca Nicolausa Eymerica, koji je u drugoj polovici 14. stoljeća djelovao kao inkvizitor u Tarragoni. U njegovom su djelu također prikazana najvažnija heretička učenja i dan opis najsavršenijih uputstava za inkvizitora, tako da je on svoju primjenu našao i izvan Španjolske.³⁷

Inkvizicijski postupak obavljao se na sljedeći način:

U najstarija vremena u selo ili grad osumnjičen za herezu dolazila je skupina od tri do četiri redovnika. U lokalnoj crkvi, na misi nakon svečane propovijedi, zahtijevali su od svih stanovnika suradnju, a od krivaca očekivali da zatraže Božje oprostjenje. Kasnije, zbog fizičke ugroženosti inkvizitora, papa Inocent IV. dopustio im je da to mogu obaviti i na nekom drugom sigurnijem mjestu. Javnim govorom oni su davali

osumnjčenicima rok od petnaest do mjesec dana za izlazak pred sud, što se smatralo kao »tempus gratiae« (vrijeme milosti).

Naime, heretik je u tom roku mogao sam doći i ispovijediti svoju zabludu, što mu je garantiralo blagu kaznu po kanonskim zakonima i često jednim hodočašćem. Inkvizitori su u propovijedi ujedno prijetili stanovništvu kaznom izopćenja ako ne prijave heretike ili sumnjive osobe. Nakon isteka datog roka, optuženiku koji se nije pojavio pred sudom obično se pismenim putem dostavljao poziv preko lokalnog župnika i povjerljivih svjedoka. Odbjegli heretik bivao je izopćen, a njegovo uhićenje prepušteno svjetovnim vlastima, jer je njihovo proganjanje zbog negodovanja puka znao biti vrlo opasan posao.³⁸

Nakon što je okrivljenik bio uhićen i zatočen, izvođen je pred sud gdje mu se čitala optužnica. Sudac mu je nalagao da položi prisegu na Evanđelje, iznese svoju obranu i odgovara na pitanja u nazočnosti dvojice redovnika i jednog bilježnika, odnosno klerika koji je vodio zapisnik. Pitanja su obično bila standardna, prema formularu, ovisno o vrsti hereze. Sudac je svakako morao dokazati opravdanost optužbe, pa je nerijetko lukavošću nastojao iznuditi priznanje obećavajući blage kazne, ili je skupljao dokaze uz pomoć najamnika (tzv. »ovce«) koji je glumio da pripada istoj sljedbi. Da bi se izbjeglo davanje krivih optužbi zbog nećijih osobnih interesa, Crkva je nastojala primati dojave samo od časnih ljudi, ali nije prezala niti od dobivanja informacija od lopova, izopćenika, kriminalaca, pa čak i samih heretika. U svakom slučaju, za krivu se tužbu dobivala ista kazna kao i za navodnu herezu.

Za donošenje presude obično su bila dovoljna dva svjedoka, čiji se identitet krio zbog opasnosti od odmazde. Okrivljenik najčešće nije imao odvjetnika, a crkvene su vlasti raznim prijetnjama sprečavale odvjetnike u obrani, pa je njihova uloga sastojala najviše u poticanju optuženika na priznanje.³⁹

Budući da je Crkva smatrala priznanje važnijim od dokaza, na okrivljenike koji su ustrajavali na nevinosti inkvizitor je najprije primjenjivao sredstva prisile. Jedno od njih bio je i zatvor do nekoliko godina, gdje se okrivljenike stavljalo u okove, podvrgavalo dugim postovima ili lišavalo sna. Smatralo se da se tim mjerama, ako se obave u razumnom omjeru, »otvara duh« okrivljenika.

Kada je pak okrivljenik bio ustrajan, pribjegavalo se mučenju, službeno dozvoljenom od strane pape Inocenta IV. na temelju Justinijanova kodeksa, gdje je tortura bila dozvoljena u slučaju uvrede veličanstva, što je u srednjem vijeku hereza bila za Crkvu.⁴⁰ Sucima je na raspolaganju stajalo bičevanje, kozlić, istežanje udova, vatra, a kasnije još i klade i postupak s vodom.

Osuđenik bi prvo bio doveden u sobu za mučenje gdje ga se najprije pokušalo zastrašiti prizorom instrumenata za mučenje i tako iznuditi priznanje. Ako bi se to pokazalo neuspješnim, pristupalo se mučenju u nazočnosti redovnika i pisara spremnih za zapisivanje priznanja. Svaka kušnja trajala je najviše pola sata, a pitanja se nisu smjela ponavljati. Smisao svega bio je iznuditi priznanje, pa je jedino bilo

zabranjeno usmrтити okrivljenika i sakatiti mu udove. Nastavljalo se nekoliko dana kasnije. Brojne zloporabe mučenja papinstvo je namjeravalo ograničiti propisom o nužnom sudjelovanju biskupa i inkvizitora, ali se to nije uspjelo sprovesti, budući da su biskupi svoje ovlasti obično prenosili na inkvizicijske sudove.

O nepouzdanosti same torture najbolje govori Nicolaus Eymerich (1320.-1399.) u svom Priručniku za inkvizitore, prema kojem inkvizitor »ne pribjegava upotrebi torture, osim u nedostatku drugih dokaza, ako je uvjeren da optuženi skriva pravu istinu«. On je smatrao da će »jedni radije umrijeti nego priznati, drugi će postati neosjetljivi na muke, a treći, po prirodi slabiji, priznat će što god ih se pita«, pa je zaključio da je »tortura, kao sredstvo priznanja, varljiva i neuspješna«. ⁴¹ U zapisnicima se ona rijetko spominje, a priznanja se prikazuju spontanima. Po zakonu okrivljenik je trebao biti oslobođen ako izdrži ispitivanje, no pitanja su se lako mogla drugačije formulirati. Čak i kada je dao priznanje za vrijeme torture, okrivljenik se mogao braniti da je to učinio zbog neizdrživih muka. U tom slučaju, moralo se posegnuti za izjavama svjedoka. ⁴²

Presudu je u nazočnosti biskupa donosila porota koja se sastojala od dva do čak četrdeset ljudi - svjetovnih savjetnika, klerika i redovnika koje je imenovao inkvizitor. Vijeće je odlučivalo na temelju zapisnika, ali obično prema primljenim nalozima. Presuda se iznosila na javnoj sjednici pod nazivom »sermo generalis« ili opća opomena, obično nedjeljom na glavnom trgu, pred visokim činovnicima, kraljevim ljudima, klerom i zajednicom vjernika. Presude su se čitale nakon propovijedi, a okrivljenici su se odricali zabluda i molili, nakon čega je dokidana kazna njihova izopćenja. Osuđeni su se mogli žaliti, ali su se njihove pritužbe obično odbacivale kao neutemeljene. Ipak, ovdje treba napomenuti da nije svaka istraga nužno završavala kaznom. Papa je znao razmatrati molbe za oslobađanje kojima je ne baš tako rijetko i udovoljavao. ⁴³

Nakon donošenja presude, krivac se predavao svjetovnim vlastima. Najstrože kazne bile su konfisciranje dobara, zatvor i oduzimanje života.

Smrtnu kaznu dobivali su heretici koji se nisu htjeli odreći svojih zabluda, kao i povratnici na krivovjerve. Spaljivanjem na lomači od strane svjetovnih vlasti crkva je imala čiste ruke. Uostalom, samo spaljivanje imalo je simbolički karakter, jer se na taj način nije prolijevala krv. ⁴⁴

Kaznu zatvora dobivali su okrivljenici koji su se odrekli krivovjernog učenja u zadnji trenutak, što je znalo biti i gore od smrti. Na strogi doživotni zatvor osuđivani su obično grešni duhovnici, koji su bili bacani u okove i izgladnjivani kruhom i vodom, ili su pak zatvarani u samostane. Postojao je i slobodniji režim zatvora gdje su zatvorenici mogli izlaziti van, primjerice zbog njegovanja članova obitelji ili zbog trudnoće. Potpuno konfisciranje imovine primjenjivalo se na osuđenike predane svjetovnoj vlasti na doživotni zatvor, a njihova je rodbina gubila pravo nasljedstva. ⁴⁵ Osuđeni je tada gubio sve duhovne i svjetovne časti, u neku ruku sva srednjovjekovna

građanska prva.⁴⁶

Blaže kazne bile su nošenje oznaka sramote, obično križeva na odjeći, čime se osuđeni izvirgavalo javnoj sramoti, preziru i zlostavljanju od strane puka, zatim javno bičevanje, velika i mala hodočašća kao pokora, rušenje kuća te spaljivanje mrtvih posthumno optuženih za herezu i konfisciranje njihove imovine, budući da se zločin krivovjerja proganjao čak i nakon smrti.⁴⁷

Arhivi

Svaki inkvizicijski sud imao je svoj vlastiti arhiv sa zapisnicima, papinskim bulama, odlukama koncila i drugim važnijim dokumentima. Manje su se presude sačuvale u kraćim izvodima, a veće su prepisivane u potpunosti. Posebno važni izvori o inkviziciji su inkvizicijski priručnici, od kojih su najbitniji bili već spomenuta djela Bernarda Guida i Nicolausa Eymerica.⁴⁸

Nakon što je papa Ivan Pavao II. 12. ožujka 2000. godine zamolio Boga za oprost grijeha Crkve, a time i Inkvizicije, učinjen je i mali pomak u otvaranju crkvenog arhiva Rimske inkvizicije, koji je sve donedavno bio potpuno zatvoren za javnost. Kardinal Joseph Ratzinger, šef Kongregacije za nauk vjere, nasljednice nekadašnje Inkvizicije, otvorio je po prvi put 1998. godine arhiv neovisnim istraživačima, čime se konačno pružila mogućnost za stvaranje prave slike o toj instituciji.⁴⁹

Inkvizicija i čarobnjaci

Vjerovanje da se čarobnjaštvom uz pomoć tajanstvenih sila mogu postići djela koja nadilaze prirodnu ljudsku moć potječu još od najstarijih vremena. Etabliranjem monoteizma u takvim se vjerovanjima počelo gledati kao na poricanje božanstva, pa su svjetovne vlasti upravo zbog religioznih razloga poticane na progone čarobnjaka.⁵⁰

Još prije nastanka Inkvizicije formiralo se mišljenje da su se heretici sastajali na tajnim sastancima koji su se obično nazivali »sabat« (sabbat). Navodno ga je vodio sam Đavao osobno u obliku blijedog čovjeka s crnim očima ili neke životinje (crne mačke i dr.). Okupljeni su na tom sastanku davali poljubac pokornosti Đavlu, vrijeđali Isusa, pljuvali i gazili križ, a nakon toga obično jeli ljudsko meso i odavali se seksualnim orgijama. Isti su se sastanci još od 11. stoljeća zahvaljujući crkvenoj propagandi pripisivali katarima.⁵¹ Ista se predodžba počela vezivati i za čarobnjake na početku 13. stoljeća, kada je počelo njihovo sustavno proganjanje od strane inkvizicijskih sudova koji u čarobnjaštvu vide herezu i odmetništvo od vjere. Tek sredinom 15. stoljeća došlo je do promjene religijskog poimanja čarobnjaštva, pa se proganjaju samo žene, jer se počelo javljati mišljenje da su vještice članice tajne

sekte koje leteći na metlama ili nekoj životinji odlaze na sabat, gdje spolno opće sa Đavlom.⁵²

Postupak kažnjavanja vještica najbolje ilustrira pravno mišljenje Bartolusa de Sassoferrata (1314-1357), jednoga od najistaknutijih srednjovjekovnih teologa, o tome kako bi trebalo kazniti jednu vješticu iz mjesta Orete u novarskoj biskupiji:

»Vještica o kojoj se radi, ili latinski lamija, mora biti kažnjena smrtnom kaznom i spaljena na lomači. Priznaje naime da se odrekla Krista i krštenja, zato mora umrijeti prema riječima gospodina našega Isusa Krista kod Ivana gl. 15 'Tko ne ostane u meni, bit će bačen van kao loza i osušit će se, i skupit će je i baciti na vatru, i izgorjet će.' A evanđeoski je zakon jači od svih zakona, pa se njega treba držati i u sudskom postupku jer je to božji zakon.

Isto tako spomenuta vještica i lamia priznaje da je načinila križ od drva za koplja i da je takav križ gazila nogama. Također da je sam križ namjerno napravila da ga može gaziti nogama. Već bi to bilo dovoljno. Mora dakle već samo zbog toga biti kažnjena smrću.

Nadalje ta vještica priznaje da se klanjala đavlu klečeći pred njim. Mora, dakle, izgubiti život i biti kažnjena smrću, jer po senatskoj odluci potpadaju kod Kornelijeve zakon o ubojstvu iz postaje i oni koji su prinostili pogubne žrtve.

Priznaje da je djecu dodirom zatravljivala i začaravala tako da su umrla. Smrt te djece je utvrđena, a njihove su majke zbog toga podigle tužbu. Zato ta vještica mora umrijeti kao ubojica prema čitavom titulu Pandekta i prema kanonu uz Kornelijeve zakon o ubojstvu iz potaje. Čuo sam naime od nekih svetih teologa da te žene, koje nazivaju vješticama ili lamijama, mogu dodirom ili pogledom škoditi i čak prouzročiti smrt zatravljujući ljude ili djecu ili životinje, jer imaju okužene duše koje su obećale demonu. To spominje i Vergilije u 3. pastirskoj pjesmi: Oko mi nečije sada zatravljuje jaganjce nježne.

Pjesnike je naime slobodno navoditi kao potvrdu. No o tom posljednjem pitanju, mogu li vještice ili lamije dodirom ili pogledom škoditi, čak prouzročiti smrt, prepuštam se svetoj majci Crkvi i svetim teolozima, jer o toj točki zaista ne donosim nikakvu odluku. Ta već su drugi naprije navedeni razlozi dovoljni da ta vještica bude kažnjena smrću, a njezin imetak zaplijenjen i prodan na dražbi u korist blagajne gosp. Ivana de Plotisa, biskupa u Novari, duhovnog i svjetovnog gospodara grada Orte i Riparije, odakle je ta vještica. Tako stoji u dekretalu gdje zbog zločina hereze određuje zapljena imetka jer je to zločin Božjeg veličanstva, kao što se imetak zapljenjuje zbog uvrede svjetovnog veličanstva. To se mora provesti makar te heretičarke bile katolici.

No ako se ta vještica pokaje i vrati na katoličku vjeru pripravna je svoju zabludu javno priznati prema odluci gosp. Ivana de Protis, biskupa novarskog, imaju li joj se oprostiti zemaljske kazne i smrt u ovom životu? (I to, kažem, ako se neposredno nakon otkrića svoje zablude vrati na vjeru i u njoj se pokažu znakovi kajanja). U tom slučaju treba joj bez sumnje oprostiti. Ako se pak to ne zbude odmah, nego nakon kratkog vremena, mislim da treba prepustiti sucu da presudi javljaju li se kod

nje znakovi pravog kajanja. Javljaju li se, mora joj se oprostiti, inače ne ako se ne kaje samo od straha pred kaznom. To, kažem, treba prepustiti odluci gosp. biskupa de Plotisa i gosp. inkvizitora. Ali, ako se prihvati mišljenje da je ona bila ubojica, samim pokajanjem ne može izbjeći smrti ovoga života. Međutim, što se tiče ubojstva, prepuštam se, kako sam rekao, svetoj Crkvi.«⁵³

Progonima čarobnjaka posebno se bavila Inkvizicija u alpskim krajevima Švicarske, Italiji i Francuskoj. Presude su se obično donosile na temelju izjava svjedoka, iznuđenih priznanja, prisile i određenih pokusa, od kojih je najrašireniji bio uranjanje u vodu. Naime, smatralo se da vještica pluta ako se zavezana baci u vodu. Ako okrivljena ipak potone, pribjegavalo se nekim drugim metodama.

Od procesa u Francuskoj svakako je najznameniti bilo suđenje sedamnaestogodišnjoj seljanki Ivani Orškoj. Ta se djevojka pojavila na dvoru kralja s tvrdnjom da ju je Bog poslao da oslobodi Francusku od engleske okupacije. Kralj joj je povjerovao, pa je ona povela vojsku oslobodivši veliki dio zemlje. Međutim, ona je uskoro pala u ruke Engleza, koji su je u Sosbonni na montiranom procesu dali proglašiti heretkinjom čarobnicom u dosluhu s vragom, jer je u svojim pohodima nosila mušku odjeću! Spaljena je 30. svibnja 1431. godine na trgu u Rouenu. Dvadesetak godina kasnije posebna papinska komisija proglasila je cijeli proces nevaljanim, a 1909. godine Ivana je postala blažena, a uskoro čak i francuska nacionalna svetica.⁵⁴

Širenju predrasuda o vješticama doprinijele su posebno teološke knjige od kojih je svakako najpoznatija »Malj koji ubija vještice« (1487.) njemačkih dominikanaca Henrika Institorisa i Jakoba Sprenglera, gdje se u prvi plan stavljen »maleficij« odnosno nanošenje štete drugima, a što je pripisivalo isključivo vješticama. Spomenimo na kraju još i to da su veliki progoni vještica trajali sve do početka 18. stoljeća, kada su pisci konačno uspjeli dokazati da se radi o običnoj teološkoj fantaziji.⁵⁵

Zaključak

Razvojni put Inkvizicije pokazuje da ona nije bila u potpunosti osmišljena organizacija, nego rezultat spore evolucije papinskih mjera protiv heretika, više odgovor na trenutne prilike nego spremna reakcija na nepredvidive izazove vremena. Kada su već uspostavljeni pravi sudovi, bio je to moćno sredstvo represije Crkve kao velikog autoriteta koji je u paničnom strahu od krivovjerja svim sredstvima nastojao održati primat u Zapadnoj Europi. Naravno, brojne zloporabe idu uglavnom na račun inkvizitora, a ne papinstva, jer je ono nad njima uglavnom imalo tek samo formalnu vlast.

Iz današnje, sigurnije perspektive, kada nam se većina optužbi zbog kojih je stradalo ogromno mnoštvo ljudi čini vrlo teško shvatljivim, Inkvizicija takva kakva je bila, nesumnjivo je velika pogreška i zabluda, ali neizostavan čimbenik svoga vremena koji će još dugo uzbunjivati duhove i privlačiti pozornost istraživača. Radi se ipak o davnoj prošlosti, koja se ne treba sakriti niti zaboraviti, pa se stoga treba nadati da ćemo u dogledno vrijeme o velikoj Inkviziciji moći saznati puno više na temelju građe iz njezinih još nedostupnih arhiva. Ona bi tako konačno trebala izgubiti na tajanstvenosti i dobiti realnu ocjenu svoje uloge i djelovanja kroz povijest.

Literatura

Vladimir Bayer, Ugovor s Đavlom. Procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose Hrvatskoj, Zagreb: Informator, 1982.

Miroslav Hroch - Anna Skybová, Ecclesia militans. Inquisition im Zeitalter der Gegenreformation, Leipzig: Edition Leipzig, 1985.

Grado D. Merlo, »Inquisition« u: Encyclopedia of Middle Ages, Ed. Andre Valchez in conjunction with Barrie Dobson and Michael Lapidge, Cambridge: James Clarke & co a.a., 2000, 727-729.

Franjo Šanjek, Crkva i kršćanstvo u Hrvata. 1. Srednji vijek, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988.

E. van der Vekene, Bibliographie der Inquisition. Ein Versuch, Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1963.

Ludwig Vones, »Inquisition«, u: Lexikon für Theologie und Kirche, Herder, Freiburg - Basel - Rom - Wien: Fünfter Band, 1996, 529-532.

Gui Testas - Jean Testas, Inkvizicija, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1982.

Walter L. Wakefield, »Inquisition«, u: Dictionary of the Middle Ages (Joseph R. Strayer editor in chief), Volume 6, New York: Charles Scribner's sons, 1985., 483-489.

Bilješke

Ivan Basić

REKONSTRUKCIJA PLATONOVIH ATLANTOLOŠKIH TEKSTOVA

102

¹ Taj je Kritija, nota bene, bio djed istoimenog, u historiografiji mnogo prominentnijeg, člana Tridesetorice – Kritije IV., koji je 403. pr. Kr. ubijen u jednoj uličnoj kavgi. Usprkos svojim dvojbenim političkim stavovima, Kritija IV. je bio tipični kulturni Grk svoga vremena – pisao je prozu, tragedije i liriku.

² Aristotel je Platonovu Atlantidu usporedio sa zidom kojeg su, prema Homeru, izgradili Ahejci oko Troje. Zid nitko nikad nije vidio, ali Homer je tvrdio da ga je plimni val uništio nakon pada Troje. Aristotel je o Atlantidi rekao: »Njen tvorac je prouzročio njen nestanak, kao što je učinio i Pjesnik [Homer] sa zidom Ahejaca« (Aristotela citira Strabon 2.3.6.).

³ Strabon 2.3.6. (Loeb ed., str. 391.).

⁴ Ibid. (Loeb ed., str. 393.). Posejdonije ujedno implicira da se taj izgubljeni kontinent nalazio između zapadne granice ekumene i Indije, dakle u Atlantiku.

⁵ Herodot, Povijest, II, 143.

⁶ Sastanak Sokrata, Timeja, Kritije i Hermokrata možda se zapravo nikada nije odigrao, ali ako jest, morao bi biti datiran

oko 420. pr. Kr.

⁷ R. Kraut, 1992, str. 1.

⁸ Tukidid, Povijest Peloponeskog rata, VI, 76.

⁹ Vidal-Naquet, 1986, str. 268; Gill, 1980, str. xviii.

¹⁰ Gill, 1977, passim.

¹¹ Plutarh, Život Perikla, 13.

¹² Platon, Epistula VII, 324B-325D.

¹³ Friedländer, 1958, str. 201.

¹⁴ Friedländer, 1958, str. 41.

¹⁵ Menon, 81C-D.

¹⁶ Morrow, 1960, str. 591.

¹⁷ Hesiod, Poslovi i dani, 134.

¹⁸ Timej, 92C.

¹⁹ Dombrowski, 1981, str. 123.

Dejan Zadro

INKVIZICIJA U SREDNJEM VIJEKU

²⁰ Franjo Šanjek, Crkva i kršćanstvo u Hrvata, 246.

²¹ Vid. E. van der Vekene, Bibliographie der Inquisition, 1963.

²² Prema: F. Šanjek, Crkva i kršćanstvo u Hrvata, 246.

²³ Baigent Michael - Richard Leigh, Inkvizicija, Zagreb: Stari grad, 2002, str. 318 (prema podacima elektroničkog kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu gdje još nije stigao obvezni primjerak).

²⁴ F. Šanjek, Crkva i kršćanstvo u Hrvata, 246; Ludwig Vones, »Inquisition«, 527-528.

²⁵ Miroslav Hroch – Anna Skybová, Ecclesia militans, 37.

²⁶ Ibid., 12.

²⁷ Ibid., 12.

²⁸ Gui Testas – Jean Testas, Inkvizicija, 13-16.

- ²⁹ G. Testas – J. Testas, *Inkvizicija*, 16-25.
- ³⁰ *Ibid.*, 26-28.
- ³¹ M. Hroch – A. Skybová, *Ecclesia militans*, 15-16, 35.
- ³² G. Testas – J. Testas, *Inkvizicija*, 28-31.
- ³³ *Ibid.*, 32.
- ³⁴ *Ibid.*, 48-52.
- ³⁵ *Ibid.*, 32-52; 77-100.
- ³⁶ *Ibid.*, 53-54.
- ³⁷ M. Hroch – A. Skybová, *Ecclesia militans*, 42; Walter L. Wakefield, »Inquisition«, 487.
- ³⁸ G. Testas – J. Testas, *Inkvizicija*, 54-56.
- ³⁹ *Ibid.*, 56-59.
- ⁴⁰ M. Hroch – A. Skybová, *Ecclesia militans*, 41.
- ⁴¹ G. Testas – J. Testas, *Inkvizicija*, 60.
- ⁴² *Ibid.*, 59-65.
- ⁴³ *Ibid.*, 65-67.
- ⁴⁴ M. Hroch – A. Skálybov, *Ecclesia militans*, 41.
- ⁴⁵ G. Testas – J. Testas, *Inkvizicija*, 67-70.
- ⁴⁶ M. Hroch – A. Skybová, *Ecclesia militans*, 42.
- ⁴⁷ G. Testas – J. Testas, *Inkvizicija*, 70-76.
- ⁴⁸ W. L. Wakefield, »Inquisition«, 487.
- ⁴⁹ Prema : <http://www.zdf.de/ZDF/inhalt/9/0,1872,2029257,00.html> (18. 05. 2003.)
- ⁵⁰ Vladimir Bayer, *Ugovor s Đavlom*, 19-22.
- ⁵¹ *Ibid.*, 117-118.
- ⁵² *Ibid.*, 129-137.
- ⁵⁷ *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 5, 162.
- ⁵⁸ *Lexikon des Mittelalters* 1, 119-120.
- ⁵⁹ *Encyclopaedia Britannica CD 98 Multimedia Edition*
- ⁶⁰ Marc Bloch, *Feudalno društvo*, 275.
- ⁶¹ *Encyclopaedia Britannica CD 98 Multimedia Edition*
- ⁶² Bloch, *Feudalno društvo*, 319-324.
- ⁶³ Régine Le Jan, »Continuity and Change in the Tenth-Century Nobility« u: *Nobles and Nobility in Medieval Europe*, 62.
- ⁶⁴ Miroslav Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, 45-47.
- ⁶⁵ Le Jan, »Continuity and Change in the Tenth-Century Nobility«, 62-63.
- ⁶⁶ Bloch, *Feudalno društvo*, 276.
- ⁶⁷ *Ibid.*, 276.
- ⁶⁸ Paul Fouracre, »The Origins of the Nobility in Francia« u: *Nobles and Nobility in Medieval Europe*, 19.
- ⁶⁹ Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, 135.
- ⁷⁰ Le Jan, »Continuity and Change in the Tenth-Century Nobility«, 55-56.
- ⁷¹ Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, 347.
- ⁷² *Ibid.*, 347.
- ⁷³ *Ibid.*, 251-253.
- ⁷⁴ O pronijama isp. Georgije Ostrogorski, »Pronija« u: *O vizantijskom feudalizmu, Sabrana djela I*, 119.
- ⁷⁵ *Ibid.*, 353.
- ⁷⁶ *Ibid.*, 281.
- ⁷⁷ Le Jan, »Continuity and Change in the Tenth-Century Nobility« 67-68.
- ⁷⁸ Bloch, *Feudalno društvo*, 277.
- ⁷⁹ *Ibid.*, 280.
- ⁸⁰ *Ibid.*, 282-283.
- ⁸¹ Bloch, *Feudalno društvo*, 310-312.

Tin Pongrac

**PLEMSTVO I PLEMIĆKA KULTURA U
SREDNJEM VIJEKU**

⁵³ *Ibid.*, 349-351.

⁵⁴ *Ibid.*, 141-143.

⁵⁵ *Vid. Ibid.*, 185-211.

⁵⁶ *Rječnik hrvatskoga jezika*, 839.

PRO TEMP O R E

Č A S O P I S
S T U D E N A T A
P O V I J E S T I

IMPRESSUM

1

Uredništvo: Goran Miljan, Ivan Basić, Maja Crnjac, Tin Pongrac,
Naslovnica / Prijelom: Mario Topić, Jasmina Skočilić
Glavni urednik: Ivan Dujmić
Lektorirala: Maja Crnjac
Izdavač: ISHA Zagreb – Klub studenta povijesti
Izdanju časopisa financijski potpomogao Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
Rukopise primamo na web adresu: isha-zg@net.hr
Tiskano u 200 primjeraka
Tiskara: Zrinski, d. o. o.
ISSN: 1334 - 8302